

Olmmošvuoigatvuođavuđot lahkoneapmi sámi statistihkkii Norggas

Čoahkkáigeassu raporttas

Dán raporttas geahččala Norgga olmmošvuoigatvuohtaásahus (NIM) lasihit dihtomielalašvuođa olmmošvuoigatvuođavuđot lahkoneami birra álgoálbmotstatistihkkii ja čielggadit movt olmmošvuoigatvuođat váikkuhit sámi statistihkkii Norggas. 1. Kapihtal lea dát čoahkkáigeassu.

Čohkken, juohkin ja systematiseren statistihkalaš dieđuin álgoálbmogiid birra lea guhká adnon dehálaš oassin stáhtaid olmmošvuoigatvuođageatnegasvuođaid ollašuhttimis, earret eará ON vuogádagas ja Eurohpárádis. Vaikko lea ná, de Norga ii čoakke statistihkalaš dieđuid etnisitehta dahje álgoálbmotstáhtusa mielde. Dat ákkastallo dainna ahte lea váttis kvantifiseret etnalaš joavkoovddasteami, vuorjašumit dasa mii guoská persovdnasuodjalussii, ja diehtosuodjalussii ja vejolašvuohta dasa ahte dieđut geavahuvvojit boastut (erenomážit historjjálaš boasttugeavaheami oktavuodas). Dat diehtogáldut mat Norggas gustojit sápmelaččaide eai leat čohkkejuvvon dahje ollislaččat. Dan dihte eai atte doarvái vuođu beaktilis olmmošvuoigatvuođa bearráigeahččamii vai eastada vealaheami dahje mainna buorida politihka ja bálvalusbuktima gažaldagain mat leat dehálaččat sámi servodahkii.

Dán raporttas geavahuvvojit mánga doahpaga synonymalaččat dainna eambo tekniikalaš doahpagiin “disaggreget” dahje “disaggregerejuvvon”, mat geavahuvvojit go lea sáhka čohkkejuvvon dieđuid juohkimis, systematiseremis dahje kategoriseremis. Dát čoahkkáigeassu lea **1. Kapihtal**.

2. Kapihtalis addit mii rávvagiid Sámediggái, Statistihkalaš guovddášdoaimmahakkii (SGD/SSB) ja Diehtobearráigeahččui. Rávvagat galggaše ovddidit fáktavuđot dialoga buot relevánta beroštumiid gaskkas buoridandihtii sámi statistihka kvalitehta ja ovddasteami, ja ahte lea dárbu suodjalit dakkár dieđuid ja hehttet boasttugeavaheami, Norgga olmmošrievttálaš geatnegasvuođaid mielde. NIM ii rávve spesifihka diehtočoagginvugiid dahje sihkarvuođadoaimmaid, muhto evttohit ahte iešguđetlágan molssaeavttut árvoštallojit olmmošvuoigatvuođarámmaráhkanusa ektui mii dán raporttas govviduvvo, ja ahte buot beroštumit ovddidit dan digaštallama iežaset gelbbolašvuođasurggiin.

3. kapihtal lea olmmošvuoigatvuođaid ja statistihka gaskavuoda birra ja guorahallá relevánta rávvagiid internationála olmmošvuoigatvuođaorgánain. Mii deattuhit man dehálaš lea systematiseret statistihkalaš dieđuid mainna mihtida ja árvoštallá iešguđetláganvuođaid das movt iešguđet etnalaš joavkkuid olmmošvuoigatvuođat ja vealahangildosat respekterejuvvojit. Dakkár dieđut leat dehálaččat vai álgoálbmogat galget oažžut doaimmahit iežaset kollektiivvalaš vuoigatvuođaid šiehtadusaid ja dološvieruid mielde, maddái vuoigatvuođa iešmearrideapmái, ja vuoigatvuođaid eatnamiidda, resurssaide, kultuvraide ja gielaide. Álgoálbmogiidda lea váttis dakkár dieđuid haga mihtidit rievdadusaid mat dáhpáhuvet sin báikkálašservodagain go guoská ovdamearkka dihte iežaset dieđihuvvon mearridanproseassaide, iešstivrenortnegiidda ja ovdánahttinplánemii.

Stáhtain eai leat čielga olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuođat čohkket sisa dahje systematiseret statistihkalaš dieđuid etnisitehta dahje álgoálbmotstáhtusa mielde, muhto lea hui váttis stáhtaide ollašuhttit iežaset olmmošvuoigatvuođageatnegasvuođaid dakkár dieđuid haga. Eanas ON:a

traktáhttaorgánat leat rávven, sihke iežaset raporterennjuolggadusain, ja obbalaš kommentárain, ahte stáhtat berrejit systematiseret almmolaš statistihka etnisitehta ja/dahje álgoálbmotstáhtusa mielde. Mánnga ON: a traktáhttaorgána leat maid dai buktán konkrehta rávvagiid Norgii dán fáttás, ja mearkkašahhtán ahte go dakkár dieđut eai gávdno, de dat hehte Norgga bearráigeahččamis sámi vuoigatvuodaid ja minoritehtavuoigatvuodaid, mihtidit vealaheami ja ovdánahttit doaimmaid maiguin vuosttilda vealaheami. Lassin daidda rávvemiidda gávdnojit eambo spesifihkka traktáhttageatnegasvuodát dieđuid juohkima hárrái ON:a konvenšuvnnas vuoigatvuodaid birra olbmuid geain leat hedjonan doaimmannávccat (CRPD) ja Eurohpáráđi konvenšuvdna mii lea veahkaválddi eastadeamis ja vuosttaldeamis nissonolbmuid vuostá ja veahkaválddi vuostá lagaš oktavuodain (Istanbul-konvenšuvdna).

Systematiserendárbu dieđuin maid vuodđun lea etnisitehta lea maid dai deattuhuvvon mánngga olmmošvuoigatvuodaorgánain sihke Eurohpáráđis ja EO:s, nugo «European Commission Against Racism and Intolerance» (ECRI) ja «European Commission's High-Level Group on Non-Discrimination, Equality and Diversity». Eará olmmošvuoigatvuodaorgánat ja áššedovdit, nugo ON álgoálbmotáššiid bistevaš foruma ja ON álgoálbmotvuoigatvuodaid spesiálaraporterejeadji, lea bivdán stáhtaid sihkarastit čohkkema ja juohkima dieđuin álgoálbmotstáhtusa eavttuid vuodul. Leat boahhtán sullasaš rávvagat Ekonomalaš ovttasbarggu ja ovdáneami organisašuvnnas (OECD). Dieđut leat maid dai guovddáš elemeantan ON guoddevaš ovdáneami 2030 agendas. Stáhtat, Norga maid dai, leat geatnegahtton juohkit statistihkalaš dieđuid etnisitehta ja álgoálbmotstáhtusa mielde guoddevašulbmila 17 «Sustainable Development Goal 17.» mielde.

4. Kapihttalis NIM árvoštallá makkár mállet statistihkalaš indikáhtorat gáibiduvvojit olmmošvuoigatvuodaid bearráigeahččamis. ON olmmošvuoigatvuodaid allakommiseara (OHCHR) lea ovdánahtán viiddis rámmaráhkkanusa olmmošvuoigatvuodaíndikáhtoriid hábmemii, ja metodihka dakkár indikáhtoriid geavaheapmái ja analysii. Rámmaráhkkanus deattuha ahte olmmošvuoigatvuodaíndikáhtorat gáibidit dieđuid mat leat systematiserejuvvon giellodus vealahanvuoduid mielde, nugo etnisitehta ja álgoálbmotstáhtusa. Jus dat ii dahkko, de ii boade leat vejolaš čalmustahttit dan erenoamáš dilálašvuoda sidjiide geat leat hearckimusat olmmošvuoigatvuodarihkumiidda. Rámmaráhkkanusas deattuhuvvo maid dai ahte iešguđetlágan diehtogáldot galggaše ovttahttojuvvot vai addet eambo viiddis ja jáhkehahtti bearráigeahččama olmmošvuoigatvuodain, nugo hálddahaslaš registariid dieđut ja álbmotvuodot iskkadeamit. Lassin systematiseret dieđuid obbalaš olmmošvuoigatvuodaíndikáhtoriid mielde, de lea maid dai dárbbalaš ovdánahttit erenoamáš indikáhtoriid álgoálbmogiid iežaset kollektiivalaš vuoigatvuodaide, nugo vuoigatvuodaide mat gullet álgoálbmogiid eanaguovlluide ja territoriaide, kultuvrraide, gielaide ja árbevirolaš ekonomalaš aktivitehtaide.

5. Kapihttalis digaštallat sámi statistihka historjjá Norggas, otná dili ja dáláš gállduid statistihkalaš dieđuide sápmelaččaid birra. Sámi statistihka historjjá guovddáš ovdánahttinbealit Norggas árvoštallojuvvot, nugo dieđut almmolaš olmmošlohkamiin gaskamuttus 1800-logu rájes gitta gaskamuddui guoktelogát čuohtejahkái ja dan rolla mii dain lei čilget assimilerenpolitihka ja vealaheami práksisa ja dutkama. NIM digaštallá maid dai dan lassihcalemi sámi statistihkii mainna goziha birgenlági ja addá fáktavuodot dieđuid mearrideddjiide. Viidásset digaštallojuvvo movt dat lea dagahan ahte geográfalaš vuodot sámi statistihkka geavahuvvo, ja Sámi dearvašvuodadutkama guovddáža ja sámi statistihka fágalaš analysajoavkku ásaheapmi.

Mii muitalit maid dai SGD ja norgga statistihkkavuogádaga rolla birra, nugo hálddahaslaš registariid ja álbmotvuđot iskkademiid geavaheami birra almmolaš statistihkaid ráhkadeamis. Viidáset guorahallat dan njeallje váldodiehtogáldu mat odne geavahuvvojit dahje sáhttet geavahuvvot buvttadit sámi statistihka Norggas: SDD- guovllu dieđut, SAMINOR- dutkkus, Sámedikki jienastuslohku ja registrerejuvvon sámegeiel geavaheaddjit Álbmotregisteris. Daid diehtogálduid nanuvuođat ja hearkivuodát iskojuvvojit olmmošvuoigatvuođarámmaráhkkanusa vuodul, nu movt ovdal leat govviduvvon.

Loahpas dán kapihttalis geahččat mii Sámedikki aiddobáliid evttohusa ahte ásahit sámi etnisitehtavariábela Álbmotregistarii. Álgóálggus orru Sámedikkis leamen stuora ovttaoavilvuohta ahte otná lahkoneapmi sámi statistihkkii Norggas ii leat doarvái ja ahte evttohus buorideapmái berre árvvoštallojuvvo. Dan botta go muhtun sámi politihkkárat leat dorjon hálddahaslaš registariidda čohkket dieđuid sámi etnisitehta birra, de leat earát leamaš eambbo vávjálasat. Historjjálaš boasttugeavaheapmi statistihkalaš dieđuin ja dat eahpeluohttámuš diehtočoaggimii sámiid gaskkas maid dat mielddisbuvttii, lea ain guovddáš fáddá. Viidáset leat vuorjašumit persovdnasuodjalusa, diehtosuodjalusa dáfus ja go lea vejolašvuohta boastut geavahit dieđuid. Muhtumiidda sáhttet dat vuorjašumiid čovdojuvvo ásahaslaš, juridihkalaš ja tehnikkalaš sihkarvuođadoaimmaiguin, earát vuosttildit buot lágan almmolaš registreremiid sámi etnisitehtas.

Lea čielggas ahte leat legitiibma vuorjašumit evttohussii ahte čoaggit sámi etnisitehta dieđuid hálddahaslaš registeriidda, stuorámuš sivvan dasa lea historjjálaš boasttugeavaheapmi dakkár dieđuin. Lea maid dai čielggas ahte leat muhtun boasttuipmárdusat ja obbalaš dihtomielalašvuođa váili etnisitehta diehtočoaggima ákkaid ja vugiid birra. Dat guoskka maid olmmošvuoigatvuođalaš dáhkádušaid dáfus mat fertejit leat sajis eaktun diehtočoaggimii. Dan dihte lea mearrideaddji ahte bargu ovddidit fáktavuđot dialoga sámi statistihka birra joatká, sihke siskkáldasat Sámedikkis ja sámi servodagain, ja maid dai norgga eiseválddiiguin.

6. kapihtal lea olmmošvuoigatvuođagažaldagaid birra mat gusket sápmelaččaide odne ja maid leat váttis gieđahallat beaktilit dan sivasgo statistihkalaš dieđuin leat váilevašvuođat. NIM váldde dán raporttas bienastat bitnii analysa buot fáttáin ja gullevaš máhttováilevašvuođain, muhto mii ovddidit njeallje suorggi main oavvildit leat mearkkašuhhti máhttováilevašvuođat olmmošvuoigatvuođaperspektiivvas - i) dearvvašvuohta, ii) veahkaválddálašvuohta ja veahkaváldin, iii) vealaheapmi ja vašálaš cealkámušat ja iv) doaimmashehttejumit.

Guhtege dáin surggiin lea hui váttis gávdnat hálddahaslaš dieđuid sápmelaččaide birra ja ieš-raporterejuvvon iskandieđut mat odne leat olámuttos leat geográfalaččat ráddjejuvvon, dain leat oalle unnán oasseváldit mielde válljenmunis ja čohkkejuvvojit dušše juohke 8 - 10 jagi. Dan botta go unnit dutkaniskosat muhtun muddui čalmustahttet daid olmmošvuoigatvuođagažaldagaid, de leat olámuttos statistihkalaš dieđut vánit olmmošvuoigatvuođaperspektiivvas. Etnisitehtavariábela haga hálddahaslaš registariin eai leat makkárga luohhtevaš nationála logut sámi álbmoga olámuddui ja ovttasdoaimmii almmolaš bálvalusaiguin, maid sáhtta buohtastahttit daiguin mat leat olámuttos viidábut norgga álbmogii ja sisafárrejeaddji joavkkuide. Dat dagaha váttisin čiekŋudit váttisvuođaide mat leat identifiserejuvvon akademalaš dutkamis, ovdánahttit ulbmillaš vástádušaid ja policyid das movt bálvalusaide berre heivehit, ja árvvoštallat daid vástádušaid beaktivuoda áiggi badjel.

Riskkat ja hástalusat mat leat čadnon sámi statistihkkii digaštallojuvvojit **7. kapihttalis**, ja makkár olmmošvuoigatvuođadáhkádušat fertejit leat sajis vai sáhtta čoavdit daid. NIM oaidná erenoamážit váttisvuođaid go galgat kvantifiseret álgoálbmot- ja etnalaš joavkkuid ovddasteami, vuorjašumiid

persovdnasuodjaleami ja hearkkes persovdnadieđuid meannudeami dáfus, ja vuorjašumiid etnisitehta dieđuid vejolaš boasttugeavaheamis.

Etnalaš dahje álgoálbmotidentitehta birra ráhkadit gažaldagaid maid geavaha almmolaš statistihkalaš čohkkehusain lea váttis ja dat rievddada riikkaid gaskkas, muhto eanet riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođaorgánat leat addán bienastan bitnii bagadusa dán fáttá birra.

Olmmošvuoigatvuođavuđot lahkoneami mielde dieđuide, berre álgoálbmogiid ja etnalaš minortehtaid identifiseren almmolaš statistihkalaš čohkkehusain dáhpáhuvvat guoskevaš persovnnaid ieš-identifiserema vuodul, mas maid dai berre leat vejolašvuohta indikeret eanet etnalaš čanastagaid dahje ii makkárga etnalaš čanastagaid. Viidáset vástidit oktii sámi etnisitehtaeavttut mat geavahuvvojit Sámedikki jienastuslogus- ja SAMINOR-dutkamis daiguin riikkaidgaskasaš rávvagiiguin ja dat leat dál almmolaččat dohkkehuvvon Norggas standárdarámmaráhkkanussan maiguin meroštallá sámi etnisitehta.

Ollu berošteaddjit Norggas leat maid dai buktán legitiibma vuorjašumiid persovdnasuodjaleami ja luhtolašvuođa dáfus buot ovttaskas registrerejuvvon olbmuid guovdu, jus ásahuvvo etnisitehtavariábel almmolaš statistihkalaš čohkkehusain. Dattege leat muhtun rievttálaš sihkarvuođadáhádusat sajis mat galget suodjalit persovdnasuodjaleami vuoigatvuođa ja sihkarastit ahte diehtosuodjaleami lánkaásahusat dollojit Norggas, mat buohkat gustojit nationála statistihkkakontuvrraid aktivitehtaide. Dát sihkarvuođadoaimmat digaštallojuvvojit lagabut dán kapihttalas.

Lassin obbalaš persovdnasuodjaleapmái- ja persovdnasihkarastindoaimmaide, de lea mearrideaddjin ahte sápmelaččat doaimmahit kollektiiva bearráigeahču iežaset statistihkalaš dieđuin mat oktiivástidit riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođaiguin ja álgoálbmogiid “ data sovereignty” prinsihpain. Diehtočohkkenproseassat berrejit leat oassádallit ja dahkkot registrerejuvvon olbmuid mieđáhusa, searvama ja ieš-identifiserema vuodul. Statistihkalaš dieđut berrejit maid dai speadjalastit álgoálbmogiid iežaset vuoruhemiid ja mihtuid ja álgoálbmogiid ovddasteaddji ásahusat berrejit oassálastit ovttáarvosaš oasálašžan buot dásiin diehtoplánemis, čohkkemis, analysas ja gaskkusteamis.

Lea maid dai biddjon gažaldat Norggas leatgo etnisitehtadieđut vuostálasvuođas persovdnalágain. Mán ga eurohpálaš olmmošvuoigatvuođaorgánat leat dattege duođaštan ahte EO persovdnasuodjalanortnet bidjá eavttuid mas čohkken ja meannudeapmi etnisitehtadieđuin lea lobálaš. Diehtobearráigeahču direktivra lea maid dai duođaštan ahte norgga persovdnasuodjalanláhka rahpá dasa ahte etnisitehtadieđut čohkkejuvvojit, dainna eavttuin ahte dohkálaš sihkarvuođadáhádusat leat sajis.

Lea dehálaš leat gozuid nalde statistihkalaš dieđuid boasttugeavaheapmái, go historjá čájeha ahte go ehtalaš ja olmmošvuoigatvuođalaš dáhkádusat eai leat sajis, de sáhttet etnisitehtavuđot dieđut boastut geavahuvvot vealaheaddji ulbmiliidda. Odne lea gielddus sihke riikkaidgaskasaš ja norgga lága mielde geavahit statistihkalaš dieđuid vealahit álgoálbmogiid ja eará minortehtajoavkkuid, ja leat eanet ásahuslaš sihkarvuođadoaimmat sajis mat hehttejit ahte nu dáhpáhuvvá. Dattege sáhttet ain leat dáhpáhusat mas statistihkalaš dieđuid boasttugeavaheamiin stigmatiserejuvvo hearkkes joavku seammas ii mana badjel lobihis vealaheami ráji. Sihke ON: a *vuđolaš almmolaš statistihka prinsihpat* ja riikkaidgaskasaš statistihkalaš instituhta *jułggaštus fágalaš etihka birra* deattuha ahte nationála statistihka kontuvrrat berrejit álggahit doaimmaid mat hehttejit vuordevaš boasttudulkoma dahje boasttugeavaheami dieđuin dán oktavuodas.

Vejolašvuohta boastut geavahit álgoálbmogiid dieđuid sáhttá maidai unnut go doahttala álgoálbmogiid “data sovereignty” prinsihpa. Dát siskkilda sihkkarastit ahte álgoálbmogat oassálastet čohkkemis, analyseremis ja gaskkusteamis dieđuid iežaset báikkálašservodagaid birra, ja ahte diehtostivreneiseválddit leat ovddasvástideaddjit álgoálbmoga ovddasteaddji ásahusaid ektui. Spesifihkka doaimmat berrejit maidai mearriduvvot vai etnisitehtadiehtočohkkema vuoduštussii ja vugiide sihkkarastojuvvo čielgasit gulahallo sámi servodagaide kultuvrralaš oadjebas ja ovddasvástideaddji vugiin.

Lea dehálaš fuomášit ahte digaštallamat potenciála riskkaid ja hástalusaid birra go čohkke dieđuid sámi etnisitehta birra Norggas, dávjá atnet vuodđun boasttujúhku ahte dakkár dieđut eai leat ovdal čohkkejuvvon. Dattege gávdnojit eanet dálá diehtogáldut mat siskkildit sámi identifikahtoriid, ovdamearkka dihte SAMINOR- dutkan, Sámedikki jienastuslohku ja dat ođđa sámi giellaregisttar. Lea duođai nu ahte dat eanemus politihkalaš aktiiva sápmelaččat Norggas (sii geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui), ledje juo čadnon álbmotregistarii, dahkkon olámuddui válgadutkamii ja čájehuvvojit almmolaččat ovdal Sámedikki válgga. Dát dieđut dattege eai geavahuvvo obbalaš statistihkalaš ulbmiliidda.

Eanas riskkat ja hástalusat mat leat čadnon dieđuide main etnisitehta lea vuodđun gávdnojit juo Norggas, nugo persovdnasuodjaleami rihkkuma potenciála, konfidensialitehta dahje boasttugeavaheapmi dieđuin vealaheaddji ulbmiliidda. Gažaldat ii leat danin aitosáččat dan birra ahte Norggas čohkkejuvvojit sámi etnisitehta dieđut, muhto baicca das ahte čohkkejuvvon dieđut devdet kvalitehta ja ovddasteaddjivuodá standárddaid mat gáibiduvvojit olmmošvuoigatvuođabearráigeheččui, ja leatgo doarvá sihkarvuođadoaimmat sajis mat suodjalit dakkár dieđuid. Jus olmmošvuoigatvuođavuodot lahkoneapmi geavahuvvo, de sáhttet statistihkalaš dieđut leat fámoláš reaidut mat addet sápmelaččaide vejolašvuođa gáibidit ja doaimmahit iežaset vuoigatvuođaid ja doalahit stáhta ovddasvástideaddjin iežaset olmmošvuoigatvuođageatnegasvuođaide.

Loahpas, **8. kapihttalis**, árvoštallá NIM riikkaidgaskasaš álgoálbmotstatistihkaid ovdamearkkaid. Addit obbalaš gova etnisitehta- ja álgoálbmotvuodot diehtočohkkemis globálalaččat, ja eambo bienastan bitnii iskkadeami dilálašvuođas Eurohpás ja álgoálbmotstatistihkkaprográmmain guovtti buohtastahtti riikkas - Austrálias ja Ođđa Selánddas.

Dutkammat čájehit ahte su. 66 proseantta riikkain siskkildit muhtun lágan etnisitehtavariábela hámi iežaset almmolaš statistihkalaš čohkkemiin. Regiovnnat gos etnisitehtavariábel lea eanemus dábálaš leat Oseania (84 proseantta), Davvi-Amerika (83 proseantta), Lulli-Amerika (82 proseantta), dasto čuvvot Asia (64 proseantta) ja Eurohpá (50 proseantta), riikkat fas Afrihkás (41 proseantta) leat dat mat unnimusat čohkkejit sisa etnisitehta dieđuid. Dan 90 riikka gaskkas maid diehtit siskkildit álgoálbmogiid, de identifisere sullii bealli (51 proseantta) álgoálbmogiid sierra iežaset nationála statistihkalaš čohkkehusain.

Ii oktage eará eurohpálaš riikka gos leat álgoálbmogat, váldde fárrui álgoálbmotstáhtusa almmolaš statistihkain. Danne bohtet dat eanemus relevánta ovdamearkkat diehtujuohkimis min ulbmiliidda riikkain nugo Austrálias ja Ođđa Selánddas, main goappásge leat nanu álgoálbmotstatistihkkaprográmmat ja muhtun politihkalaš, juridihkalaš, sosiála ja kultuvrralaš seammalárganvuodát Norggain. Goappaš dát riikkat čohkkejit sisa statistihkalaš dieđuid álgoálbmogiid birra ieš-identifiserengažaldagaid bokte iežaset nationála álbmotlohkamiin, hálddahušlaš registariin ja álbmotvuodot iskkademiin, ja dain leat ulbmillaččat heivehuvvon álgoálbmotprográmmat

ovdánahtton ja hálddašuvvon ovttas álgoálbmogiiguin. Boađusin dás lea ahte sis leat bienastan bitnii alla kvalitehta statistihka Australia ja Ođđa Selándda álgoálbmogiid čoahkkádusa ja eallinstándárdda birra. Goappaš riikkain leat juhkkjuvvon dieđut álgoálbmogiid birra leamaš mearrideaddjit olmmošvuoigatvuođabearráigeahčus, antivealahallanvuolgahemiin, politihkkaovdánahttimis ja reforpmas, ja álgoálbmogiid iežaset mearrádusproseassaide.

Lea dehálaš fuomášit ahte leat historjjálaš ja sosiokultuvrralaš erohusat gaskkal álgoálbmogiid olles máilmmis, ja dan dihte ii sáhte jáhkkit ahte buot aspeavttaid Australia ja Ođđa Selándda álgoálbmotstatistihkkaprográmmain sáhhtá njuolga geavahit Norgga sápmelaččaid dilálašvuhtii. Dattege álgoálbmogat juogadit ollu oktasaš vásáhusaid ja hástalusaid statistihkalaš dieđuid ektui, ja leat ollu seammaláganvuođat gaskkal Norgga, Australia ja Ođđa Selándda dán oktavuodas. Sáhhtá leat ávkálaš oahppat movt eará riikkat leat lahknonan dasa go leat čoaggán sisa álgoálbmotdieđuid mángga logenáre jagi oadjebas ja ovddasvástideaddji vugiin.

Vuostálasvuođas Austráliei ja Ođđa Selándii, de ii čađat Norga šat árbevirolaš jearranskovvevuđot olmmošlohkamiid. Dan ii berre dárkkuhit caggiin go buohtastahtá álgoálbmotstatistihkkaprográmmaid iešguđetge riikkas. Ollu dain riikkain main leat álgoálbmotidentifikáhtorat mielde iežaset olmmošlohkamiid jearahallanskoviin, nugo Australia ja Ođđa Selánda, siskildit maid dai seamma jearaldagat hálddahuslaš registariin ja álbmotvuđot iskkademiin, mat goappašagat adnojit Norggas. Australia ja Ođđa Selánda mannet maid dai dan guvlui ahte háliidit atnit hálddahuslaš olmmošlohkamiid boahteáiggis.

NIM ipmirda ahte sámi etnisitehtadieđuid čohkken lea mánggadáfot ja hearkkes fáddá, ja ahte ollu berošteddjiin leat legitiibma vuorjašumiid persovdnasuodjalusa, diehtosuodjalusa ja dárbu dáfus sihkkarastit sámi bearráigeahču dieđuin. Seammás dahká dála lahkoneapmi sámi statistihkkii Norggas hui váttisin ovdánahttit fáktavuđot responssa olmmošvuoigatvuođagažaldagaide mat gusket sámi indiviiddaide ja báikkálašservodagaide. Nugo NIM čájeha dán raporttas, de eai dárbbas sápmelaččat válljet gaskkal statistihka mas lea buorre kvalitehta dahje vuhtii váldit iežaset vuoigatvuođaid iešmearrideapmái, persovdnasuodjaleapmái ja diehtosuodjaleapmái.

Olmmošvuoigatvuođarámmaráhkanus mii lea govviduvvon dán raporttas, addá bienastat bitnii bagadusa metodihka vuođuštusas go čohkke álgoálbmotdieđuid, ja olmmošvuoigatvuođadáhkádusaid birra mat fertejit leat sajis álgoálbmot dieđuid suodjaleamis. Dán rámmaráhkanusa implementeren Norggas boahtá gáibidit ovttasbarggu gaskkal ollu ásahusaid iešguđetlágan mandáhtain ja gelbbolašvuođain, ja dihtomielalašvuođabarggu. Dán ákka dihte leat NIM rávvagat njulgejuvvon dan guvlui ahte ovddidit ovttasbarggu ja dihtomielalašvuođa, ii dušše das mii gusto sámi statistihka alibut kvalitehta dárbei, muhto maid dai sihkarvuođadoaimmaid dáfus mat gáibiduvvojit sámi álbmoga dieđuid suodjaleapmái.

2. Rávvagat

Vaikko stáhtas ii leat eksplisihhta juridihkalaš čadni olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuohta systematiseret statistihkalaš dieđuid etnisihtehta dahje álgoálbmotstáhtusa mielde, de oaivvilda NIM ahte otná lahkoneapmi sámi statistihkkii Norggas ii atte doarvái empiralaš vuođu bearráigeahččat stáhta olmmošvuoigatvuođageatnegasvuođaid čađaheami sápmelaččaid ektui. Dan dihte buktá NIM čuovvovaš rávvagiid.

Ráva 1

Sámediggi berre lasihit ángiruššama mainna ovddida dialoga sámi servodagain, gaskkal sámi politihkalaš bellodagaid, ja norgga eiseválddiiguin, ahte lea dárbu buoret statistihkalaš dieđuide sápmelaččaid birra ja makkár dáhkádušat fertejit leat sajis go dakkár dieđuid galgá suodjalit. Erenoamáš deaddu berre biddjot:

- Lasihit almmolaš dihtomielalašvuođa olmmošvuoigatvuođavuđot lahkoneami birra dieđuide- ja buoremus práksismodeallaide riikkaidgaskasaččat.
- Árvvoštallat vejolaš molssaeavttuid maiguin buorida sámi statistihka kvalitehta ja ovddasteaddjivuođa, ja
- Digaštallat vejolaš vuorjašumiid dahje boasttuipmárdusaid vuođuštusas ja vugiin etnisihtehta vuđot diehtočkohkemiidda.

Ráva 2

Diehtobearráigeahčus berre árvvoštallat rávvet Sámedikki ja árvvoštallat dálá sámi statistihka lahkoneami Norggas, ja vaikko evttohit ásahit ođđa diehtogálduid dahje čohkkenvugiid, maiguin árvvoštallá dolletgo dat priváhtaeallima- ja persovdnasuodjaluslága gáibádusaid. Berre erenoamážit árvvoštallat:

- Ásahuslaš, juridihkalaš ja teknihkalaš sihkarvuođadoaimmaid mat sihkarastet persovdnasuodjaleami ja konfidensialitehta mat gullet buot statistihkalaš dieđuide mat gullet sápmelaččaide, ja
- Diehtostivrenortnegat mat sihkarastet beaktilis oassálastima Sámedikkis buot dásiin diehtoplánemis, čohkkemis, analyseremis ja gaskkusteamis.

Ráva 3

Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SGD/SSB) berre árvvoštallat addit Sámediggái cealkámuša ja árvvoštallama molssaeavttuin maiguin buorida kvalitehta ja ovddasteaddjivuođa sámi statistihkkii Norggas, áigumušain sihkarastit ahte dakkár statistihka sáhtta geavahit bearráigeahččat relevánta olmmošvuoigatvuođaindikáhtoriid. Árvvoštallan berre dahkot ovttas buot relevánta berošteddjiiguin, earret eará Sámi statistihka fágalaš analysajoavkkuin ja Sámi dearvvasvuođadutkama guovddážiin. Berre árvvoštallat molssaeavttuid mat buoridit sihke registtar- ja iskandieđuid, oktan:

- Árvvoštallat váldet atnui gažaldagaid hálldahuslaš registeriin mii addá lobi olbmuide eaktodáhtolaččat identifiseret iežaset sápmelažžan,
- Árvvoštallat atnit Sámedikki jienastuslogu statistihkalaš ulbmiliidda,

- Árvvoštallat viiddidit SAMINOR-dutkama viidodaga nu ahte dat gokčá geográfalaš ovddasteaddji logu sámi álbmogis Norggas,
- Árvvoštallat ásahit ođđa álbmotvuđot iskkademiid sámi fáttáid birra, nugo iešidentifikašuvdnagažaldagaid sámi vástideddjiide SGD dálá iskkademiide gokko dat lea ulbmillaš.
- Árvvoštallat addit sámi ásahusaide reaidduid ja kapasitehta čohkket iežaset statistihkalaš dieđuid gažaldagain mat leat dehálaččat sin báikkálašservodagaide.

Sámegillii jorgalan: Áiti AS